

Деопозтоним тушунчасининг моҳияти

Бухоро давлат университети
Француз филологияси кафедраси доценти,
Хамидова Муборак Ҳафизовна
Тел: +99890 744 03 77

Француз филологияси, иктидорли талабаси
Жумаева Мохинур
muborakhafizovna@gmail.com;
m.h.xamidova@budu.uz

ARTICLE INFO.

Калит сўзлар: табиат
ходисалари, деопозтоним,
аллюзив ном, туман,
мифодеопозтонимлар, реал
деопозтоним, урбандеопозтоним,

Аннотация

Мақолада ўзбек ва француз тилларида деопозтоним тушунчасининг моҳияти ва таснифланиш асослари ҳамда табиат ходисалари номларига эътибор қаратилган. Уларнинг рамзий-тимсолий моҳияти аниқланган.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Деопозтонимлар поэтик ономастикага хос терминлардан биридир. У тил ва адабиётинтеграцияси маҳсули сифатида юзага чиқиши туфайли лингвопоэтик ходиса сифатида қаралиб, ономастика соҳасига тегишли ҳисобланади. Шунинг учун деопозтонимларни лингво+поэтика бирлигига асосланган тамойиллар асосида ўрганишга тўғри келади. Чунки деопозтонимлар ҳам бошқа ономастик бирликлар қатори лингвопоэтик жиҳатдан муайян вазифаларни бажаришга хослангандир.

Агар деопозтонимлар лингвопоэтик тамойиллар асосида таҳлил ва тадқиқ қилинса, улар бадиий матнда:

биринчидан, бадиий-эстетик таъсирчанликни юзага келтириш;

иккинчидан, салбий ёки ижобий маънони юзага чиқариш;

учинчидан, аллюзив ном сифатида матнни шакллантириш ҳамда интертекстуалликни

таъминлаш ;

тўртинчидан, сатирик ифодани яратиш;

бешинчидан, инсон рухий ҳолати ёки вазиятини, умуман, ифодаланаётган воқеликни баҳолаш, унга экспрессив, эмоционал ҳамда интенсив муносабатни ифодалаш;

олтинчидан, ижодкор услубини белгилаш,

еттинчидан, асар моҳиятини англаш ва англаштиш мақсадида риторик муурожаат билан чиқиш мақсадларида қўлланиши аёнлашади.

Деопозитонимлар бадиий матн билан боғлиқ ҳодисалар сифатида, одатда, ижодкор бадиий мақсадига мувофиқ қўлланади ва бунда турли экспрессив, интенсив хусусиятларини намоён этади. Шу билан ўзининг муайян бадиий юкка, поэтик қимматга эга эканини кўрсатади. Бундан англашиладики, бадиий матндаги табиий ҳодисаларни ифодалаб келган ҳар қандай сўз ёки ном эмас, балки ижодкор бадиий ниятини ёритишга хизмат қилган табиий ҳодисалар номларигина **деопозитоним** ҳисобланади.

Шундай қилиб, муайян табиий ҳодиса маъносини англашиб, уни атаб келувчи ҳамда ижодкор бадиий нияти, субъектив муносабатига мувофиқ поэтик вазифага йўналтирилган бундай лексик бирликлар **“деопозитонимлар”** деб аталади. Улар бошқа ономастик бирликлар каби бадиий матнда ономастик метафора, аллюзив ном, “сўзловчи” ном каби лингвопоэтик вазибаларда келади.

Деопозитонимлар лексик-семантик ва эстетик-стилистик жиҳатдан алоҳида хусусиятларга эга. Ижодкорлар улар орқали ўзларининг табиат оламига муносабатини ҳам ифодалайдилар.

Бадиий матнда қўлланувчи деопозитонимларни моҳиятига кўра қуйидаги кўринишларга ажратиш мумкин:

1. Қўл билан тутиб, кўз билан кўриш мумкин бўлган табиий ҳодиса номлари. Масалан, *қор, ёмғир, дўл, қиров, шудринг* каби.

2. Кўз кўриб, қўл билан тутиш имкони бўлмаган табиий ҳодисаларнинг номи. Масалан, *булут, туман, момақалдирак, чақмоқ, тўзон, камалак* каби.

3. Кўз ҳам кўрмайди, қўл ҳам тутмайди, фақат ҳис қилиш мумкин бўлган табиий ҳодисалар. Масалан: *шамол, шабада, гармсел, zilzila* сингари.

Бадиий матнда қўлланиб келадиган бу каби ҳар учала табиий ҳодисаларни **“реал деопозитонимлар”** деб санаш мумкин. Лекин улар орасида **мифодеопозитонимлар, урбандеопозитонимлар** ҳам учрайди.

Мифодеопозитонимлар поэтонимларнинг, аниқроғи, табиий ҳодисаларнинг номини ифодаловчи деопозитонимларнинг бир кўриниши ҳисобланади. Улар тил тизимида ўзига хос

ўринга эга. Мифодеопозтонимлар худди деопозтонимлар сингари поэтик ономастикага хос атамалардан биридир. Улар мифологик тасаввур-тушунчаларнинг тилда ва бадиий ижодда интеграциялашуви натижасида келиб чиққан. Шунинг учун улар лингвопоэтик бирлик сифатида лингвопоэтика принципларига таянилган ҳолда ўрганилади. Улар деопозтонимлар ҳамда бошқа ономастик бирликлар сингари муайян лингвопоэтик вазифаларни бажаришга хизмат қилади.

Мифодеопозтонимлар бирор-бир табиий ҳодисани англантиб, у ҳақдаги мифологик, хаёлий уйдирмага асосланган тасаввур-тушунчани ўзига сингдирган, уни аташга хизмат қилган, шунингдек, ўша номда ижодкор томонидан унинг бадиий ниятига мувофиқ қўлланиб келган лингвопоэтик вазифадаги лексик бирликлардир.

Урбандеопозтонимлар бадиий асарларда ички шаҳар объекти, маданий қиммат касб этадиган, масалан, истироҳат-боғи комплекси кабилардан иборат бўлади. Масалан, бунга Қоҳирада барпо этилган ва XIX аср охири ва XX аср бошларигача сайёҳлар ўртасида машҳур бўлган “Эзбек” истироҳат боғи мажмуасини мисол қилиш мумкин. Бир вақтлар Наполеон ҳам уни ўзига қароргоҳ қилиб олганлиги айтилади. Боғ ўртасида манзарали кўл бўлган. Ундан кўп узоқ бўлмаган масофада опера театри биноси ҳамда “Континентал” меҳмонхонаси жой олган. Эзбек шу истироҳат боғидаги ҳайкал бўлиб, боғ шу ҳайкал номи билан аталган. Бироқ ҳозир ундан фақат кичик парк сақланиб қолган, холос.

Хулоса қилиб айтганда, бадиий адабиёт тилида учрайдиган деопозтонимлар ҳам позтонимнинг бошқа турлари сингари асарнинг маъновий-услубий имкониятларини таъминлашда муҳим восита саналади. Улар парадигматик хусусиятларга эга адабий онималар сифатида тил ва нутқ хосликларини англашда катта аҳамият касб этади.

Адабиётлар руйхати

1. Khamidova Muborak Khafizovna. SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY, 67.
2. DEOPOETONYMS. Khamidova Muborak Khafizovna. Teacher of department of German and French languages, BSU. SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА.
3. N.B.Kuldashova. (2023). LE TERME ET LA TERMINOLOGIE. Innovative development in educational activities, 2(6), 41–52.
4. Xamidova.M.Француз ва узбек тилларида деопозтонимларнинг айрим лингвопоэтик хусусиятлари.Бухоро давлат университети илмий ахбороти 2(10.00.00;N1), 144-149,2020
5. Xamidova.M.Француз ва узбек тилларида шериятида деопозтонимларнинг бадиий кулланилиши.Бухоро давлат университети илмий ахбороти 3(10.00.00;N1), 210-215,2020